

ERIC HOBSBAWM • **Tuhaf Zamanlar**

Interesting Times. A Twentieth-Century Life

© 2002 Eric Hobsbawm

Bu kitabın yayın hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı'nın aracılığıyla
c/o David Higham Associates Ltd.'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 1147 • Biyografi Dizisi 3

ISBN-13: 978-975-05-0401-3

© 2006 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-2. BASKI 2006, İstanbul

3. BASKI 2014, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DIZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas - Hasan Deniz

DÜZELTİ Siyami Civelek

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ERIC HOBSBAWM

Tuhaf Zamanlar

Bir 20. yüzyıl hayatı

Interesting Times
A Twentieth-Century Life

ÇEVİREN *Saliha Nilüfer*

ERIC J. HOBBSBAWM 1917'de Iskenderiye'de doğdu. Çocukluğunu Viyana, Berlin ve Londra'da geçirdi. Üniversite eğitimini Cambridge Üniversitesi'nde tamamladı. İtalya, Amerika, İngiltere ve Güney Amerika'da çeşitli üniversitelerde dersler verdi. İngiltere Komünist Partisi Tarihçiler Grubu üyesiydi. 1956'da partiden ayrılan diğer üyelere farklı olarak 1991 yılına kadar parti üyeliği devam etti. Kitapları İtalyanca, İspanyolca, Almanca, Çekçe, Macarca ve Arapça olarak da yayımlandı. E.J. Hobsbawm'ın Türkçe'ye çevrilmiş eserleri şunlardır: *Bandits*, Harmondsworth: Penguin Books, 1972 [*Sosyal İsyancılar*, çev. Necati Doğru, Sarmal Yayınları, 1995]; *The Age of Revolution 1789-1848*, New York: New American Library, 1962 [*Devrim Çağı 1789-1848*, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, 1998]; *The Age of Capital, 1848-1875*, New York: A Meridian Book, 1979 [*Sermaye Çağı 1848-1875*, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, 1998]; *The Age of Empire 1875-1914*, Londra: Abacus, 1995 [*İmparatorluk Çağı 1875-1914*, çev. Vedat Aslan, Dost Yayınları, 1999]; *Industry and Empire: From 1750 to The Present Day*, Harmondsworth, England: Penguin, 1969 [*Sanayi ve İmparatorluk*, çev. Abdullah Ersoy, Dost Yayınları, 1998]; *Uncommon People: Resistance, Rebellion and Jazz*, New York: New Press - Norton, 1998 [*Sıradışı İnsan: Direniş, İsyan ve Caz*, çev. İştan Gündüz, Bulut Yayınları, 2002]; *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press, 1992 [*1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 1995]; *Revolutionaries: Contemporary Essays*, New York: Pantheon Books, 1973 [*Devrimciler*, çev. Hatice Pınar Şenoğuz, Agora Kitaplığı, 2006]; *On History*, New York: New Press - Norton, 1997 [*Tarih Üzerine*, çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999]; *Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*, London: Abacus, 1995 [*Aşırılıklar Çağı: Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991*, Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, 1996] ve *Primitive Rebels*, New York: Norton, 1965 [*İlkel Asiler*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, 2012].

Torunlarım

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
1. Uvertür.....	15
2. Viyana'da Bir Çocuk.....	24
3. Zor Zamanlar.....	46
4. Berlin: Weimar Ölüyor.....	66
5. Kızıl ve Kahverengi.....	89
6. Adada.....	108
7. Cambridge.....	135
8. Faşizme ve Savaşa Karşı.....	154
9. Komünist Olmak.....	170
10. Savaş.....	209
11. Soğuk Savaş.....	237
12. Stalin ve Sonrası.....	268
13. Sınır Çizgisi.....	296
14. Cnicht'in Himayesinde.....	313
15. Altmışlar.....	330
16. Politikada Bir Bekçi.....	351

17. Tarihçilerin Arasında.....	373
18. Küresel Köy.....	401
19. Marseillaise.....	421
20. Franco'dan Berlusconi'ye.....	450
21. Üçüncü Dünya.....	480
22. Roosevelt'ten (FDR) BUSH'a.....	509
23. Koda.....	540

1

Uvertür

New York New School'da ders verdiğim sırada Londra mektuplaşmalarımı takip eden karım Marlene, 1994 sonbaharında birgün telefon ederek Hamburg'tan, Almanca yazıldığı için okuyamadığı bir mektup geldiğini söyledi. Melitta diye birinden geliyordu mektup. Bana göndermesine gerek var mıydı? Hamburg'ta tanıdığım kimse olmamasına rağmen hiç tereddütsüz mektubun kimden geldiğini anlamıştım. Üstelik de söz konusu imzayı en son gördüğümünden bu yana üç çeyrek yüzyıl geçmişti. İmzanın sahibi, Viyana, Seuter Villa'dayken benden bir iki sınıf daha büyük olan küçük Litta'nın ta kendisiydi. Yanılmıyordum. Yazdıklarına bakılırsa adımla liberal aydınların haftalık dergisi *Die Zeit*'la ilgili bir yerde görmüştü. Benim, çok uzun yıllar önce kızkardeşleriyle birlikte oynayan Eric olduğumu hemencecik

anlamış, albümleri alt üst ederek mektuba iliştirdiği fotoğrafı bulmuş. Fotoğrafta, yazlık köşkün terasında beş küçük çocuk, kendi *Fräulein*larımızla (bakıcı ablalarımızla), –küçük kızların ve belki benim de etrafımız çiçeklerle çevrili– hep beraber poz vermişiz. Litta, küçük kardeşleri Eva ve Ruth’la, (Daima Peter olarak tanınan Susie henüz doğmamış) ben de kardeşim Nancy’le birlikteyim. Litta’nın babası fotoğrafın arkasına tarihi kaydetmiş: 1922. Melitta mektubunda Nancy’i soruyordu. Benden üç buçuk yaş küçük kardeşimin birkaç yıl önce öldüğünü bilmesine olanak yok. Viyana’ya son gidişimde, yaşadığımız evleri ziyaret etmiş ve Nancy’ye buralardan fotoğraf göndermişim. Seutter Villa’daki anılarıma ortak olan tek kişinin kızkardeşim olduğunu sanıyordum. Şimdiyse anılarım yeniden canlanıyor.

Aynı fotoğraf bende de var. Annem, babam ve akrabalarım-dan geriye kalan tek yadigâr olan aile albümünde duruyor. Seutter Villa’nın terasında çekilen şipşak fotoğraflar, benim yaşamımın ikinci, 1920’de Viyana’da doğan kız kardeşim Nancy’ninse ilk kayıtları. Benim ilk fotoğrafım, hasır bir bebek arabasında tek başımayken çekilmiş. Yanımda ne yetişkinlerden biri ne de herhangi başka bir şey olmadığına göre sanırım fotoğraf, Haziran 1917’de doğum yerim olan Iskenderiye’de, İngiliz Konsoloslugu’nun memuruna (tarihi ve soyadımı yanlış yazan) nüfus kaydı yaptırmak için çekilmiş olmalı. Annemin hamileliği sırasında ve ben doğduktan sonra diplomatik olarak Büyük Britanya kurumlarının gözetimi altındaydık. Zira annemle babam, Zürih’teki bir diğer İngiliz Konsoloslugu’nda, bizzat Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey’in imzaladığı bir defaya mahsus resmî izin sayesinde evlenmişti. Böylelikle, iki krallığın savaştığı bir dönemde, Kral V. George’un uyuştuğu Leopold Percy Hobsbaum’un, Kral Franz Josef’in uyuştuğu Nelly Grün’le evlenmesine olanak tanınmıştı. O sıralar bu ihtilafa babam kalıntı İngiliz vatanseverliğine yakışan bir tepki verirken, annem savaş karşıtı bir tutum benimsiyormuş. 1915’te İngiltere’de mecburi askere alınma söz konusu değildi ancak böyle bir durum söz konusu olursa annem babamın Vicdani

Retçi¹ olarak yazılması gerektiğini söylüyormuş. Onları Tom Stoppard'ın *Travesties** adlı oyunundaki baş kişi olan konsolosun evlendirmiş olduğunu düşünmek isterdim ve Zürih'te, Sir Edward Grey'in daha önemli meselelerden kafasını kaldırıp izdivaçlarına zaman ayırmasını bekledikleri esnada, kentte onlarla aynı zamanda bulunan diğer sürgünlerden –Lenin, James Joyce ve Dadaistlerden– haberdar olmalarını da... Ancak belli ki onlardan bihaberlerdi ve öyle bir zamanda bu durum katiyen ilgilerini çekmeyecekti. Lugano'da yapmayı planladıkları balayı belli ki her şeyden önde geliyordu.

Viyana'ya orta halli bir mücevhercinin üç kızından biri olan Fräulein Grün, 1913'te on sekiz yaşındayken, Yahudi göçmeni Londra'lı bir marangozun sekiz çocuğundan dördüncüsü olan ve kendisinden daha yaşlı bir İngiliz erkeğine Iskenderiye'de aşık olmasaydı hayatım acaba nasıl olurdu? Grün, muhtemelen Orta Avrupa'nın Yahudi cemaatine mensup orta sınıftan bir delikanlıyla evlenecek ve çocuklarını birer Avusturyalı gibi yetiştirecekti. Genç Avusturyalı Yahudilerin neredeyse tamamı eninde sonunda birer göçmen ya da mülteci olduklarına göre – bunların içinden bir çoğu İngiltere'ye gelerek burada okudu ve akademisyenlik yaptı– hayatımın akışı her halükârda farklı görünmüyor. Ancak o takdirde İngiliz pasaportuyla büyümeyecek ve İngiltere'ye bu pasaportla gelmeyecektim.

Savaş halindeki bu iki ülkede barınamayan annemle babam Roma ve Napoli üzerinden, savaş öncesi tanışıp nişanlandıkları Iskenderiye kentine döndü. Her ikisinin de akrabaları vardı orada: Personeliyle çekilmiş bir fotoğrafımı hâlâ sakladığım *Nouveautes* mağazasının sahibi, annemin amcası Albert ve adımı taşıdığım, Mısır Telgraf ve Posta Hizmetleri'nde çalışan babamın ağabeyi Ernest. (Bütün özel hayatlar romancılar için oldu-

---

1 Bu ve daha sonraki paragraflar annemin Mayıs 1915 sırasında kızkardeşine yazdığı mektuplara dayanıyor.

(*) *Travesties* adlı oyun 1917'de İsviçre-Zürih'teki İngiltere Konsoloslugu'nda bir-biriyle hiç ortak noktası olmayan ve yolları kesişen üç insanı konu alır. Bunlar, James Joyce, Lenin ve Dada hareketinin önde gelenlerinden Tristan Tzara'dır. Aralarındaki tek ortak nokta konsoloslukta ilişkiye geçtikleri sıradan memur Henry Carr'dır. Henry de gerçekte yaşayan bir kişidir – ç. n.

ğu kadar tarihçiler için de birer hammaddedir. Bu nedenle, *The Age Of Empires*'la (İmparatorluklar Çağı) ilgili tarihçeme girmek için onların tanıştığı dönemin koşullarından yararlandım.) Savaş biter bitmez iki yaşındaki oğullarıyla Viyana'ya taşındılar. Resmi belgelere göre dünyaya geldiğim Mısır'ın işte bu sebeple hayatımda bir yeri yok. Nouzha'daki bir hayvanat bahçesinde gördüğüm bir kafes dolusu küçük kuşu ve muhtemelen Yunanlı bir bakıcının Yunanca bir çocuk şarkısından bozarak söylediği bir bölümü saymazsak, bu kente dair neredeyse hiçbir şey kalmamış aklımda. İskenderiye'den Ramleh'e giden tramvay yolu üzerindeki Sporting Club olarak bilinen doğduğum mahalle de bana bir şey ifade etmiyor. Annemlerle aşağı yukarı aynı dönemde İskenderiye'de bulunan E.M. Forster'a bakılırsa o tarihlerde buralara ilişkin söylenecek pek fazla bir şey de yok zaten. *Alexandria, A History and Guide* adlı eserinde Sporting Club tramvay istasyonu hakkında tüm söylediği "Koşu Parkuru'nun Grand Stand'i yanında. Solda denize girilen kumsal yer alıyor." cümlesinden ibaret.

Dolayısıyla Mısır'ın hayatımda bir yeri yok. İnsan anılarını kaydetmeye ne zaman başlar bilmiyorum ancak bu, iki yaşından daha geriye uzanıyor olamaz. O tarihte Avusturya'dan İtalya'ya yeni devredilmiş olan *Helouan* gemisi Trieste'ye gitmek için limanı terk ettikten sonra İskenderiye'ye bir daha hiç gitmedim. Dillerin ve ırkların buluşma noktası olan, çok sayıda kahvehanesiyle, kaptanları ve *Mitteleuropa* (Orta Avrupa) mefhumunu belki de en iyi temsil eden dev sigorta şirketi *Assicurizioni Generali*'nin* karargâhlarıyla Trieste kentine nasıl vardığımızı da anımsamıyorum. Alman, İtalyan, Slav ve Macar kültürlerinin buluştuğu o Adriyatik köşesini ve Orta Avrupa'yı anıtlıştıran bu muhteşem yeri keşfetme fırsatını ancak bu tarihten seksen yıl sonra Triesteli arkadaşlar ve bilhassa da Claudio Magris sayesinde buldum. Bizi karşılayan büyükbabama, Southern Railway'le Viyana'ya yaptığımız yolculuğa eşlik et-

---

(*) *Assicurizioni Generali*: 1831'de kurulan ve Habsburg İmparatorluğuyla başlayıp, Fransa, Almanya, İsviçre, Varşova, Petersburg, Afrika ve Asya'ya açılan dev sigorta şirketi – ç.n.

mişti. Bu noktadan itibaren hayatımın akışını anımsıyorum. Annemle babam uygun bir daire ararken, birkaç ay dedemlerin yanında kalmıştık.

Paranın çöküşü doğru gitgide değer kaybettiği yoksullaşmış bir ülkeye sağlam tasarruflarla gelen babam –o zamanlar sterlinden daha sağlam para yoktu– kendini güvende ve nispeten de varlıklı hissediyordu. Seutter Villa bizim için biçilmiş bir kaftan gibiydi. Hayatımda “bizim” olarak algıladığım ilk yerdi.

Batıdan Viyana’ya tren yoluyla gelirken hâlâ onun önünden geçilir. Tren Hütteldorf-Hacking istasyonundan geçip Viyana’nın batısındaki varoşlara geldiğinde, sağdaki pencereden bakarsanız, İmparator Franz Josefin (1848-1916) son günlerinde, başarılı bir sanayici tarafından yapılan, bodur kulesinin üstündeki dört köşe kubbesiyle yamaçta yer alan o geniş, vakur binayı gözden kaçırmamız imkânsızdır. Binanın arazisi, imparatorluğa ait eski avlanma bölgesi Lainzer Tiergarten’in duvarları boyunca batıya giden Auhofstrasse’ye kadar uzanırdı. Auhofstrasse’den eve ulaşmak için de, bitiminde o zamanlar hâlâ damları sazlarla örülü sayfiye evleri bulunan dar bir yokuşu (artık Seutergasse olan Vinzenz-Hessgasse’yi) çıkardınız.

Seutter Villa’ya ait çocukluk anılarım daha ziyade, villanın birinci katından bir daire kiralayan genç ve yaşlı Hobsbaum’larla (İskenderiyeli konsolosluk memuruna reğmen isim doğru yazılmış), altımızdaki zemin katı kiralayan Gold’ların paylaştıkları anıların bir parçası. Aslında anılar, her iki aileden bütün fertlerin sosyal yaşamını ekseriyetle sürdürdüğü evin yanındaki terasta toplanıyor. Anımsadığım kadarıyla bu terastan dik bir yaya yolu günümüzde yeniden yapılan alttaki tenis kortlarına iniyordu. Kortlar, küçük bir oğlan çocuğuna dev gibi görünen ama yine de tırmanmaya müsait alçak dalları olan bir ağacın ilerisindeydi. Almanya Recklinghausen diye bir yerden bizim okula nakil gelen bir çocuğa bu ağacın gizemini gösterdiğimi anımsıyorum. Geldiği yerde zor günler geçirdiği için bizden ona göz kulak olmamız istenmişti. Onunla ilgili anımsadığım tek şey bu ağaç ve günümüzde artık Nordrhein-Westfalen Toprakları olarak bilinen memleketi. Kısa sü-

re sonra geldiği yere geri dönmüştü. O zamanlar bunun farkında olmasam da galiba bu, 20. yüzyılın önemli olaylarıyla ilk tanışmamdı. Şöyle ki; emin ellerde olsun diye geçici bir süre için Avusturya'daki iyiliksever dostlara gönderilen bir çocuk vesilesiyle Fransa'nın 1923'te Ruhr'u işgal ettiğini öğreniyordum. (O tarihte Avusturyalıların tamamı kendini Alman sayıyordu ve arabulucuların Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki vetoları olmasa, Almanya'ya katılma lehine oy verirdiler.) Arsaların içinde saman dolu bir ahırda oynadığımızı da gayet iyi anımsıyorum. Oysa, Viyana'ya en son gidişimizde Marlene'le Villo'ya bakmamıza karşın ahırın yerini bulamamıştık. Bu mekânın iç kısmıyla ilgili, sadece bende bıraktığı belli belirsiz izlenimi, pek aydınlık ve ferah olmayışımı anımsıyor olmam tuhaf. Yine gerek bizim gerek Gold'ların dairelerine ilişkin de yalnızca yüksek tavanlar kalmış aklımda.

Beşinci, derken altıncı yaşlar, okul öncesi çağlar ve nihayet aynı bahçenin içinde geçirdiğimiz ilkokulun ilk yılları, iki aile arasındaki ilişkiyi kaynaştırıcı rol oynamıştı. Son derece farklı geçmişlerine rağmen Hobsbaum'larla Gold'lar iyi anlaşıyorlardı, zira Gold'lar (isimlerine rağmen) bir Yahudi ailesine benzemiyordu. Her halükârda, Avusturya'da, yani Anschluss'tan sonraki Hitler'in Büyük Almanya döneminde de ülkede kalıp gelişimlerini sürdürecektelerdi. Bay ve bayan Gold, Sieghartskirchen denen, Aşağı Avusturya bölgesinde ne idüğü belirsiz bir yerde doğmuştu. Adamın babası köydeki tek hancı ve kadının babası da köydeki tek esnaftı (çoraptan tarım aletlerine kadar her şeyin satıldığı bir dükkanı vardı). Her ikisinin de orada güçlü aile bağları vardı. Daha 1920'lerde portrelerini yaptırdıklarına göre yeterince varlıklı olmalıydılar. Halen hayatta olan Gold kızlarından birinin, birkaç yıl önce gönderdiği ikisine ait resmin siyah beyaz kopyası karşımda duruyor. Koyu renk takım elbisesi, kolalı yakasıyla ciddi görünüşlü bu adam bana hiçbir şey çağrıştırmıyor. Aslına bakarsanız küçük bir çocukken onunla hiç yakın temasım olmamıştı. Gerçi, henüz İmparatorluk dönemi sürerken bana bir seferinde subay kepini gösterdiğini ve ABD'ye gerçekten gittiğini bildiğim ilk kişi olduğunu

anımsıyorum. İş icabı yaptığı bu yolculuktan getirdiği gramofon plağının melodisi “The Peanut Vendor”du ve orada üretilen “Buick” marka motorlu araçlardan söz ettiğinde neden bilmem bu adı pek güvenilir bulmamıştım. Öte yandan, iki yanında dalgalı kısa saçlarıyla, *décolleté* omuzlu, uzun ve güzel boyunlu hanımın, dünyaya ciddi ama biraz güvensiz bakışı onu zihnimde canlandırmaya yetiyor. Zira anneler küçük çocukların hayatında daha kalıcı bir yere sahip oluyor. Aydın, kozmopolit ve eğitilmiş annem Nelly, pek eğitim almamış ve geldiği taşra kültürünün daima bilincinde olan Anna Gold’la (“Antschi”) kısa sürede iyi arkadaş olmuş ve daima da arkadaş kalmıştı. Anna’nın kızı Melitta’ya bakılırsa Nelly, annesinin *tek* samimi arkadaşındı. Belki böylelikle, kimliği belirsiz ve kimselerin tanımadığı Hobsbaum’lara ait bazı fotoğrafların, Viyana’da kalan Gold ailesinin torunlarının albümlerinden hâlâ nasıl olup da çıktığı açıklanabilir. Gold kızlarından biri, annemi son günlerinde ziyaret ettiğini (annesiyile birlikte) ve Antschi’nin göz yaşları içinde, “Bir daha asla Nelly’i göremeyeceğiz,” dediğini de en az benim kadar iyi anımsıyor.

“Kısa süren 20. yüzyıl” kadar yaşlı olan bu iki insan, işte hayata bu noktadan birlikte atıldılar ve artık geride bıraktığımız yüzyılın korkunç ve sıradışı dünyasında kendi kaderlerini çizdiler. Bu yüzden, bu uzun ömrü anlatmaya, 1920’lerde Viyana’da kesişen hayatları haricinde hiç ortak noktası olmayan bu iki ailenin albümlerindeki beklenmedik bir fotoğrafın çağrışımlarıyla başladım. Emekli bir üniversite profesörü ve gezgin bir tarihçiyle, ara sıra tercümanlık yapan (“tıpkı anneniz gibi!”) emekli bir eski akrist ve televizyon sunucusunun paylaştığı birkaç yıllık çocukluk anısı, o insanlar için özel bir ilgi alanı olmaktan öte bir anlam ifade etmiyor. Onlar için bile söz konusu anılar, birbirinden bütünüyle kopuk, birbirini bir an sunmadan geçen iki hayatın ve yetmiş yıllık devasa uçurumun arasına ipincecik bir örümcek ağından köprü kurmaya benziyor. Bu hayatları keşiştirense, 20. yüzyıldan sağ kurtulmayı başaran Avrupalıların sıradışı tecrübesi. Birlikte geçen çocukluk döneminin yeniden keşfedilmesi, yaşlılıkta ilişkinin ye-

niden kurulması, yaşadığımız zamanın absürd, ironik, gerçeküstü ve kanlı imgesini canlandırıyor. Bunları yaratan onlar değil. O beş çocuk objektife poz verdikten on yıl sonra artık anemle babam hayatta değildi ve ekonomik tufanın mağdurlarından Bay Gold –1931’de Avrupa’daki bankaların neredeyse tamamı ödeme aczi içindeydi– İran’daki banka sistemine hizmet etmek için ailesiyle yola düşmüştü. İran Şahı, bankerlerini tehlikeli komşu ülkelerden değil, yenik ücra imparatorluklardan topluyordu. Aradan on beş yıl geçtikten sonra ben İngiliz Üniversitesi’ne girmiştim ve Şiraz’ın saraylarından dönen Gold kızlarının hepsi de meslek hayatlarına, yakında Hitler’in Büyük Almanya’sının bir parçası haline gelecek yerde aktristlik yaparak başlamıştı. Yirmi yıl sonra ben İngiliz ordusunun üniformasını giyerken, kızkardeşim Nancy, Trinidad’daki İngiliz makamları için mektupları sansürlüyor, Litta da savaş zamanının Berlin’inde, Kabarett der Komiker’de, bizim bombalarımızın altında gösteri yapıyordu. Seyircilerinin arasında, bir zamanlar Seutter Villa’da Gold kızlarının başını okşayan akrabalarımı toplama kamplarına gönderen birileri mutlaka vardı. Beş yıl sonra ben bombalanmış Londra’nın harabeleri arasında ders vermeye başladığımda bay ve bayan Gold ölmüştü; adam muhtemelen yenilgi ve işgalin ertesinde gelen korkunç açlıktan, savaş daha sona ermeden batı Alp’lere bağrısakları boşalan kadınsa hastalıktan ötürü...

Geçmiş, bambaşka bir ülke ama bir zamanlar orada yaşayanların üzerinde izler bırakıyor. Ama aynı zamanda, kulaktan dolma bilgiler dışında geçmişin ayırdaya varamayacak olanların ve hatta tarih dışı yapıya sahip bir uygarlıkta, geçmişi 20. yüzyılın sonlarına doğru popüler olan “Trivial Pursuit”* oyunu gibi algılayamayacak kadar küçük olanların üzerinde de iz bırakıyor. Ancak otobiyografisini kaleme alan tarihçinin yapması gereken çocukluğa yeniden bir yolculuk değildir sadece, aynı zamanda onu haritalandırmaktır da. Çünkü böylesi bir harita olmaksızın muhtelif coğrafyalardan geçen bir ömrün izini sür-

(*) Trivial Pursuit: Bu oyun, katılımcıların bilinmesi zor ve genellikle fazlasıyla detaylı bilgilere dayanan sorulara yanıt vermeleri üzerine kuruludur – ç.n.

mek mümkün müdür? Ne zaman ve niçin tereddüt edip yalpaladığımızı, yaşantılarımızın iç içe geçtiği ve bağımlı olduğu kişilerin arasında nasıl yaşadığımızı anlamak mümkün mü? Zira bunlar sadece tekil yaşanmışlıklara değil dünyaya da ışık tutar.

Öyleyse, 20. yüzyılın sarp mıntukasında geriye doğru yol izlemek isteyen tarihçi için seksen yıl önce Viyana'da yetişkinlerin çektiği beş çocuğa ait fotoğrafın bir başlangıç noktası olduğunu farz edin. Kendilerini yenilginin, yıkılmış imparatorlukların ve ekonomik iflasın çevrelediğinden de (büyüklerinden farklı olarak), tarihteki en kanlı, bir o kadar da devrimci çağın içinde kaderlerini çizmek zorunda kalacaklarından da (tıpkı büyükleri gibi) bihaberler.

2

Viyana'da Bir Çocuk

Çocukluğum büyük bir imparatorluğun yoksul başkentinde geçti. İmparatorluk çöktükten sonra kent, son derece güzel, aynı zamanda kendi varoluşuna inanç beslemeyen bir taşra cumhuriyetine bağlanmıştı. 1918 sonrası Avusturyalıların çoğunluğu birkaç istisna haricinde Almanya'ya katılma yanlısıydı ve onları bundan alıkoyan yegâne gerekçe Orta Avrupa'da barış anlaşması dayatan güçlerdi. Çocukluk yıllarımda hüküm süren ekonomik sorunlar nedeniyle, birinci Avusturya Federal Cumhuriyeti'nin kendi ayakları üzerinde duracağı beklentisi kuvvetlenmedi. Bir devrimin içinden geçen Cumhuriyet, bir Monsenyör önderliğindeki ruhban sınıf gerici tarafından geçici bir hükümetle kurulmuştu. Dindar –ya da en azından aşırı muhafazakâr– kırsal kesimin oylarına dayanan yönetim, devrimci Marksist sosyalistlerin nefret edilen muhafaletiyile karşılaşılıyordu. Marksistler hem Viyana'da (başkent olmasının yanı sıra Federal Cumhuriyet'in otonom bir eyaletiydi) kitlesel destek görüyor, hem de kendisini “işçiler” olarak tanımlayan kesimlerce oy birliğiyle destekleniyorlardı. Hükümet kontrolündeki polis ve ordunun yanı sıra her iki tarafın da gizli askerî kuvveti vardı ve iç savaş bir süreliğine askıya alınmıştı. Avusturya sadece varolmak istemeyen bir devlet değildi, devam etmesi imkânsız bir belalı durumdu da.

Zaten devam etmedi. Avusturya Cumhuriyeti'nin son çırpınıları, kısa bir iç savaşın ardından sosyal demokratların yıkılma uğraması, Nazi asilerinin Katolik başbakana suikast düzenlemesi ve Hitler'in Viyana'ya muzaffer bir şekilde alkışlanarak girmesi, benim 1931'de Viyana'yı terk etmemin ardından gerçekleşti. Aynı ülke, 1960 yılında yine Katoliklerle Sosyalistlerden oluşan aynı iki partili sistemin yönetiminde, son derece refah dolu, istikrarlı ve tarafsız, kendi kimliğinden hoşnut –hatta denebilir ki gereğinden fazla hoşnut– bir küçük cumhuriyet haline gelene kadar oraya bir daha gitmeyecektim.

Ancak bu, bir tarihçinin gözünden geçmişe bakış. 1920'lerin Viyana'sında orta sınıfa mensup bir ailenin çocuğu olmak acaba nasıl bir şeydi? O tarihten itibaren öğrendiklerinizle yaptıklarınızın bildiklerini ve o tarihteki çocukların tecrübe ve tepkileriyle yetişkinlerinkini birbirinden nasıl ayırdedeceğiz sorunu var. Ebeveynin ve büyük babaların zihinlerinde son derece canlı bir yer tutan, 20. yüzyılın başlarına özgü savaş, çöküş, devrim, enflasyon gibi olgular hakkında 1917'de doğan çocukların bütün bilgisi, yetişkinlerin anlattıklarına dayanıyordu, daha doğrusu onlar aralarında konuşurken kulak misafiri olduklarımıza. Bu konular hakkındaki elimizdeki tek doğrudan kanıt posta pullarının üzerindeki resmin habire değişmesiydi. Şüphesiz tek başına hiçbir şeyi açıklamasa da pul koleksiyonculuğu, Avrupa'nın 1914 sonrası siyasî tarihiyle tanışmak için 1920'li yıllarda iyi bir araçtı. Kendi vatanından ayrılmak zorunda kalmış bir İngiliz çocuğu açısından bu durum, V. George'un İngiliz pullarının üzerinde sabit kalan kafasına karşılık, diğer bütün yerlerdeki yenilenen isimler, tedavüller ve üstüste yapılan baskılar kaosu arasındaki karışıklığı simgeliyordu. Ekonomik parçalanma çağında, tarihle kurulan diğer bir doğrudan bağ da habire değişen banknotlar ve bozuk paralardı. Kuron'dan, Şiline* ve Groschen'e** çok sıfırlı kağıt paralardan kağıt paraya, sonra da bozuk paralara geçişi

---

(*) Eski Macaristan-Avusturya parası – ç.n.

(**) On fenik karşılığı Alman parası – ç.n.

fark edecek kadar aklım eriyordu. Kuron'dan önce Gulden olduğunu da biliyordum.

Habsburg İmparatorluğu sona ermiş olsa da, hâlâ onun kurduğu altyapının ve şaşırtıcı bir boyutta 1914 - öncesi Orta Avrupa kanılarının etkisinde yaşıyorduk. Annemin en iyi arkadaşlarından birinin kocası Dr. Alexander Szana, Viyana'da yaşıyordu ve sırf karısının gönlü olsun diye istemeye istemeye Tuna'dan otuz mil aşağıda Almanca yayımlanan bir gazetede çalışmaya gidiyordu. Biz oraya Pressburg diyorduk, Macarlarsa Pozsony. Sonrasında, yeni Çekoslovak Cumhuriyeti'nde belli başlı Slav kentlerinden biri olduğunda Bratislava adını alacaktı. (Şimdiyse uluslararası özerk Slovakya'nın başkenti.) Eski Macar memurların kentten kovuluşu sayılmazsa, iki savaşın arasında, çok-kültürlü ve çok-lisanlı diğer nüfusa yani Alman, Macar, Çek ve Slovaklara, asimile olup batılılaşmış sofu Karpap Yahudileri'ne, Çingenelere ya da diğerlerine yönelik bir etnik temizlik yaşanmamıştı. İkinci Dünya Savaşı'na kadarki haliyle avunanlar kendilerini hâlâ "Pressburaklar" diye niteleyip "Bratislavaklar"dan ayrı tutuyordu ve kent "Bratislavaklar"a ait *gerçek* anlamda bir Slovak kenti haline de gelemeyecekti. Alexander oraya gidiyor ve Viyana'da merkezi bir caddeden kalkıp Pressburg'un merkezi caddelerini dolaşan Pressburger Bahn tramvayıyla geri dönüyordu. Tramvay hattı, resmen 1914 baharında, henüz her iki kent de aynı imparatorluk çatısı altındayken, çağdaş teknolojinin zaferi olarak işlemeye başlamıştı. Tıpkı Moravia Brunn/Bruno'daki kültürlü kesimi birkaç saat uzaklıktaki Viyana Operası'na, gece gezmesine taşıyan meşhur "opera treni" gibi bu tramvay da işlemeye devam etti. Richard amcam hem Viyana'da, hem de lüks tüketim malları satan bir dükkan işlettiği Marienbad'da yaşıyordu. Savaş, Pressburg tramvayının geçtiği Tuna Nehri'nin üstündeki köprüyü yıkalı beri sınırların delinmezliği kalkmıştı. 1996'de konuyla ilgili bir televizyon programı için yardım ettiğimde köprünün kalıntıları hâlâ görülebiliyordu.

Viyana orta sınıfının ve kuşkusuz onun büyük bir kısmını teşkil eden Yahudilerin dünyası hâlâ o çok-dilli (polyglot) ge-

niş bölgeydi. Bölgeye gelen göçmenler bir önceki seksen yıllık zaman dilimi içinde başkenti iki milyon nüfuslu bir kent haline getirmişti. Avrupa kıtasında Paris ve Leningrad arasında kalan hatırı sayılır büyüklükteki Berlin'i saymazsak tabii. Akrabalarımızın geldiği ya da hâlâ yaşadığı yerler Bielitz (artık Polonya sınırları içinde), Kaschau (artık Çekoslovakya'ya dahil) ya da Grosswardein (artık Romanya içinde)¹ gibi yerlerdi. Manavların ve apartman kapıcılarının neredeyse tamamı Çek'ti, hizmetçi kızlar ve çocuk bakıcıları Viyana doğumlu değildi: Slovak birinin bana anlattığı kurt adam hikâyesini hâlâ anımsıyorum. ABD'ye göç eden Avrupalıların tersine, onların hiçbiri kendilerini köklerinden koparılmış ya da "ana vatanlarından" ayrılıp akıntıya kapılmış gibi hissetmiyordu. Çünkü Avrupa kıtasının sakinleri için deniz bir ölüm kalım çizgisine benzerken, trenle yapılan en uzun yolculuklara bile herkes alışkındı. Asabi büyükannem için bile Berlin'de oturan kızımı ziyaret etmek sıradan bir işti.

Çok uluslu fakat çok-kültürlü olmayan bir toplumdur. Dili Almanca'ydı (hafif bir yerel tonlamayla karışık) ve gerek kültürü, gerek eski ve modern dünya kültürüne yaklaşımı Alman izleri taşıyordu (yerel bir tarzda). 20. yüzyılın sonlarındaki moda gereği, geldiği Viyanalı kültürünü Yahudi olarak tanımlaması istendiğinde büyük sanat tarihçisi Ernst Gombrich'in kapıldığı aşırı hiddetin aynısını akrabalarım da paylaşmış olmalı. Önde gelen pratisyenleri Yahudi olsa da bu yalnız bir Viyana orta sınıf kültürüydü. Üstelik de bu pratisyenlerden bazıları Moravia'dan (Freud ve Mahler), bazıları Galiçya ya da Bukovina'dan (Joseph Roth) hatta Bulgar Tuna'sındaki Russe'den (Elias Canetti) geldiğinden Yahudiliklerinin bilinceydiler (bölgeye özgü anti-semitizmle yüz yüze kalmışlardı). Bunu yapmaya çalışmak tıpkı, büyük film stüdyolarının çağına geldiğinde Irving Berlin'de ya da Hollywood film müziklerinin içinde kasti olarak Yahudi öğeler aramak kadar anlamsız bir iş olurdu. Neredeyse tamamı Yahudi göçmelerin idaresinde olan

1 İmparatorluğun pek çok yerinde küçük büyük bütün kentlerin iki ya da üç adı olmasına karşın, ben bilhassa kullandığımız Alman adlarını kullandım.

bu büyük stüdyoların amacı, gerek şarkı gerek filmlerde katıksız Amerikalılığa hizmet eden bir söylem yakalamaktı ki, bunda da başarı kaydettiler.

Bu eski imparatorluk başkentinde çocuklar, *Kultursprache* nin sözcüleri olarak siyâsî değilse de kültürel üstünlük duygusuna içgüdüsel anlamda ortaklı. Çeklerin konuştuğu Almanca (*böhmakeln*) bizlerde bayağı, dolayısıyla gülünç bir izlenim uyandırıyor. Sessiz harflerin bariz bir şekilde biriktiği anlaşılmasın Çek dili de öyle. Haklarında hiçbir şey bilmediğimiz İtalyanlar'dan, onları hâkir gören bir yaklaşımla *Katzelmacher* diye söz ediyorduk. Özgür ve asimile olmuş Viyanalı Yahudiler, Doğu Yahudileri'nden adeta başka bir tür gibi bahsediyordu. (Ailenin sıkılğan yaşlı üyelerinden birine bu Doğu Yahudilerinin bizim gibi soyadı kullanıp kullanmadıklarını, eğer öyleyse, bu kimseler bizden bariz farklı olduklarına göre ne tür isimler aldıklarını sorduğumu hayal meyal anımsıyorum.) Bana kalırsa bu durum Avusturyalıların, Hitler Almanyası'nın ilhakını neden coşkuyla kutladığını büyük oranda açıklıyor; böylelikle politik üstünlük egoları iade ediliyordu. O sıralar ortaokul arkadaşlarımdan yalnız bir ikisinin *Hakenkreuzler* (gamalı haç) olduğunu anımsıyorum. Kültürel olarak Avusturyalılardan farkım anlaşılmasına karşın, zaten bir İngiliz çocuğu olduğumdan bu durum beni doğrudan ilgilendirmiyordu. Yine de politik meselelerle ilgili kafamda soru işaretleri oluşmasına yol açıyordu.

Tipik 20. yüzyıl tutkusu olan politika beni hayatımın çok erken bir evresinde ve uzun sürecek bir dönem için yakaladığımdan, bunun 1920'lerde Viyana'da geçen çocukluğumla ne derece ilişkili olduğu sorusunu sormak yerinde olur. Bu konuda bir çıkarsama yapmaksa kolay değil. Tamamen siyasete gömülmüş bir çağdı yaşadığımız. Gerçi daha önce de söylediğim gibi, önemli dünya meselelerinden, ancak yetişkinlerin tam anlamadığımız konuşmalarını dinleyerek haberdar oluyorduk. 1925 civarına ait bu tür konuşmalardan ikisini anımsıyorum. Biri, hastalığının geçmesi için (biz çocukların sürekli şu ya da bu hastalığı çıkardı) teyzem Gretl gözetiminde kaldığım Alp-

lerdeki bir sanatoryumda gerçekleşmişti. Kendisi de orada nekahet dönemindeydi. Bir anne ya da orta yaşlı bir kadın gibi görüldüğünü belli belirsiz anımsadığım, ama bende hoş izlenimler bırakan bir kadın ‘Troçki kim?’ diye sormuştu, “Sadece Bronstein denilen bir Yahudi çocuğu.” Rus Devrimi hakkında bilgi sahibiydik ama acaba tam olarak neydi? Diğer konuşma da amcamın (muhtemelen babamın da) götürdüğü bir atletizm toplantısında gerçekleşmişti. Söylenenler hayatımda ilk kez gördüğüm siyah sürat koşucusu Cator sayesinde aklımda kalmıştı. Birisi, “Şu anda hiçbir yerde savaş olmadığını söylüyorsunuz, iyi ama Suriye’de bir ayaklanma yok mu?” diye sormuştu. Bu bizim için ne anlam ifade edebilirdi? Bir dünya savaşı olmuştu, bundan haberdardık; 1944 doğumlu bütün İngiliz çocukları da büyürken bunun bilincindeydi. İngiliz amcalarımın ikisi savaşa katılmıştı, komşumuz bay Gold bana uzun subay şapkasını göstermişti ve en yakın arkadaşım bir savaş yetimiydi – annesi kocasının kılıcını duvarda asılı tutuyordu. Ancak Avusturyalı olsun İngiliz olsun, tanıdığım hiçkimse Birinci Dünya Savaşı’nı bir kahramanlık destanı olarak görmüyordu. Kısmen savaş başka bir zamana ait başka bir ülkeyi – eski Habsburg İmparatorluğu’nu– ilgilendirdiğinden, belki de kısmen Avusturya orduları savaştan büyük bir zaferle çıkmadığından Avusturya okulları konu hakkında sessizliğini koruyordu. Eskiden subaylık yapmış bir okul müdürünün ön cephedeki hizmetlerinden ötürü övündüğüne ancak Berlin’e gittikten sonra tanık olacaktım. Bundan evvelse Birinci Dünya Savaşı’na ilişkin zihnimdeki en güçlü imge Karl Kraus’un harikulade belgesel oyunu *The Last Days Of Humanity*’e dayanıyordu. Hem annem hem de Gretl teyzem, kitabı 1922’de yayımlanır yayımlanmaz satın almıştı. Hâlâ annemin kitabı bende ve ara sıra ona dönüp dönüp bakarım.

Yaşadığımız zamana ilişkin daha başka neler biliyorduk? Viyana’daki okul çocukları için, halkın iki parti –Hıristiyan sosyaller ve sosyal demokratlar ya da Kızıklar– arasında seçim yapması tartışmasız kabullenilen bir olguydu. Basit maddeci var sayımımıza göre toprak sahibiyse birincisine, kiracıysanız

ikincisine oy verirdiniz. Viyanalıların çoğu kiracı olduğundan haliyle bu durum Viyana'yı bir Kızıl kent yapıyordu. 1934 iç savaşının sonrasına kadar komünistler o kadar sıradandı ki, en hararetli üyelerin bir kısmı, daha çok fırsat barındıran farklı ülkelerde, asıl olarak Almanya'da faaliyet sürdürmeyi tercih etti: Sözelimi besteci Hanns, Komintern temsilcisi Gerhart ve Alman Komünist Partisi'nin liderliğine gelen onun kızkardeşi zorlu Elfriede – daha iyi bilinen adıyla Ruth Fischer gibi ünlü Eisler'lar... Bunun yanı sıra Egon Erwin Kisch gibi Çekoslovakya'yı seçenler de olmuştu. (Uzun yıllar sonra Hanns'ın oğlu Georg Eisler en yakın arkadaşım olacaktı.) Leo Lania takma adıyla yazan, sonrasında delikanlılığında, en sevdiği kitabın Zola'nın *L'Oeuvre*'u ve edebiyatla tarihte en sevdiği kahramanların da Eugene Onegin ve Spartaküs olduğunu açıklayan, eski Grün kardeşlerin muhitindeki tek komünistin ilgimi çektiğini anımsamıyorum. Kuşkusuz ailemiz ne Siyah'tı ne de Kızıl. Zira Siyahlar anti-semitistlerdi ve Kızıllar da bize değil işçi sınıfına hitap ediyordu. Ayrıca İngiliz olduğumuz için mesele bizi ilgilendirmiyordu.

Bununla beraber, çocukluktan buluşa ve ilkokuldan ortaokula geçiş dönemini 1920'lerin sonunda Viyana'da yaşayan biri için politik bilinç edinmek, cinsel dürtülerin uyanması kadar doğaldı. 1930 yazında doktorların, annemin akciğerlerini iyileştirmek için nafile yere uğraştıkları Yukarı Avusturya'da kalırken, tatil evini kiraladığımız ailenin çocuğu Haller Peter'la beraber arkadaşlar edinmiştik. (Bürokratik devletlerin gelenekleri gereğince isimlerden önce soyadı telaffuz edilirdi.) Balığa çıkıp meyve bahçelerine hırsızlığa giderdik. Bu deneyimin kızkardeşimin de hoşuna gideceğini sanırdım oysa uzun yıllar sonra bunların aslında kendisini korkuttuğundan söz etmişti. Peter'ın babası demiryolu işçisi olduğundan aile Kızıldı: Avusturya'da özellikle de kırsal alanda, tarım alanı dışında çalışan kesimlerin başka bir şansı yoktu. Peter, halkı ilgilendiren meselelere pek duyarlı değilse de kendisini tartışmasız Kızıllardan sayıyordu. Elma hırsızlığı, taş atma oyunları ve alabalık avı sonrasında ben de bunun iyi bir şey olduğuna karar vermiştim.

Bu tarihten üç yıl önce de aşağı Avusturya'da, Rettenegg köyünde geçirdiğimiz bir başka yaz tatilini anımsıyorum. Zamanlama olarak hayatımda belli belirsiz bir yer tutmasına rağmen tarihsel bakımdan önemli bir döneme denk gelmişti. Her zamanki gibi babam bizimle gelmemiş ve Viyana'da çalışmaya devam etmişti. Ancak 1927, Viyanalı işçilerin kitleler halinde sokaklara döküldüğü yıldır. Bir arbede sırasında sosyalistleri öldürmekle sorumlu sağcılar beraat etmiş, bunun karşısında öfkeye kapılan topluluk, Ringstrasse (Viyana'nın eski kent merkezini çevreleyen büyük yuvarlak bulvar) üzerindeki Adalet Sarayı'nı küle çevirmiş, bu arada da içlerinden seksen beş kişi katledilmişti. Görünüşe bakılırsa ayaklanmanın ortasında kalan babam güvenli bir şekilde uzaklaşmıştı. Yetişkinlerin (kısmen annemin de) bu konu hakkında uzun uzun konuştuklarına eminim. Öte yandan, bu beni zerre kadar etkilememişti. Oysa 1908'de yine babamın başından geçen bir hikâye öyle miydi ya; o tarihte Mısır'a giderken bindiği gemi büyük Messina depremi sırasında Sicilya yakınlarından geçmişti. Söz konusu tatilden aklımda kalan tek şey kulübelerimizin önünde tekne inşa eden zanaatçılar ve tek başıma keşfe çıktığım çam ormanlarıydı. Sonunda ormanda oduncuların yerini bulmuştum. Bana ormanda kalırken beslendikleri koyu tahıl lapası *Sterz*'den ikram etmişlerdi. Yolun üzerinde hayatımda ilk kez, vücudunun 45 santimlik kısmı, canlı kırmızı bir başlığın altında duran büyük siyah ağaçkakanla karşılaşmıştım. Ağaçların dinginliği altında yalnızbaşına, tıpkı çılgın bir minyatür münzevi gibi açıklıktaki bir ağaç gövdesini gahalıyordu.

Yine de Weyer'de geçirdiğim yaz aylarının beni politikleştirdiğini söylemek çok zor. Ancak bugünden dönüp baktığımda çocukluğumu bir politikleşme süreci olarak addetmek mümkün. Tıpkı 1920'lerde tüm diğer Viyanalı çocuklarınkini olduğu gibi, oyun oynama ve öğrenme çağındayken hayatımı aile ve okul tayin ediyordu. Neredeyse yaşadığımız her şey bize bu yolla ya da bu çerçevenin sınırları içinde ulaşıyordu.

Hayatımın büyük kısmını teşkil eden iki iletişim ortamından aile, hatırı sayılır derecede daha kalıcı yere sahipti. Aile-

miz, büyükbabamın akrabalarına ait geniş bir Viyanalı klandan, nispeten daha küçük bir Anglo-Avusturya kesiminden ve iki Grün kardeşten – annemle küçük kızkardeşinden oluşuyordu. Kızkardeşlerin ikisi de Hobsbaum kardeşlerle –annem babamla, Gretl de 1920’lerin büyük bölümünü yine Viyana’da geçiren amcam Sidney’le– evlenmişti. Çocukların okula başlama yaşı altıydı. Altı yaşından sonra adres değişikliğine bağlı olarak iki ilkokul ve üç *Gymnasia* değiştirdim. Viyana’dan ayrıldığımızda on yaşından küçük olan kız kardeşimse iki ilkokul değiştirmişti. Bu koşullar altında okulda kurulan arkadaşlıklar da geçici oluyordu. Viyana’da gittiğim beş değişik okulda edindiğim tanıdıkların içinden yalnız biriyle daha sonra da ilişkim devam edecekti.

Öte yandan aile, sıkı bir şebeke gibiydi. Sadece anne, çocuklar, torun ve kardeşler arasındaki duygusal bağlardan ötürü değil, ekonomik zorunluluk nedeniyle de birbirine bağlıydı. 1920’lerdeki çağdaş refah devletinin orta sınıf ailelere pek az hayrı dokunuyordu. Zira içlerinden pek azının düzenli geliri vardı. Bu durumda başka kimden yardım istenebilirdi? Müşkül durumdaki akrabalarınıza onları sevmesenez bile yardım etmemek elden gelir miydi? Bunun bilhassa Yahudi ailelerine has bir özellik olduğunu sanmam. Gerçi annemin Viyanalı ailesine göre, hiç kuşkusuz *mishpokhe* ya da en azından Viyana’da yaşayan akrabalar, ailevî kararlar almak ya da sadece dedikodu yapmak için ara sıra bir araya gelinecek bir grup oluşturuyordu. Bu, açık hava kahvelerinde birleştirilen yuvarlak masaların etrafında düzenlenen uzun ve sıkıcı toplantılardan aklımda kalmış. Bize de dondurma alırlardı oysa kısa zevkler uzun süren sıkıcı dakikaları telafi etmeye yetmiyordu. Bununla ilgili bilhassa Yahudilere özgü bir şey aranacaksa, o da hepsinde hakim olan ortak kanıydı: Aile, ülke ve okyanus sınırını tanımayan yaygın bir şebekeydi; o ülke senin bu ülke benim yer değiştirmek hayatın olağan akışına dahildi ve alım satım işiyle uğraşan insanlar açısından –ki pek çok Yahudi ailesinin ferdi bu işle uğraşıyordu– geçimini temin etmek, özellikle de Ağustos 1914’te uygarlığın çöküşünden sonra Orta Av-

rupa'yı etkisi altına alan felaket çağıyla birlikte, büsbütün belirsiz ve öngörülemeyen bir mesele haline gelmişti. Görünüşe göre, bilhassa da babamın ölümünden sonra, yaşanan sürekli kriz bir felakete dönüşünce Grün ve Hobsbaum'lardan hiç kimse aile sisteminin koruyuculuğuna annem ve babam kadar muhtaç olmamıştır. Ancak o zamana kadar –benim açımdan on bir küsur yaşına kadar– biz çocuklar bu durumun güç-bela ayırındaydık.

Makul bir gerekçe olmadığı sürece taksiyle yolculuk etmenin nispeten hali vakti yerinde olan insanlar için bile savurganlık sayıldığı zamanlardı. Arkadaşlarımın sahip olduğu her şey görünüşe göre bizde, en azından bende, vardı ve onların yaptıklarını yapabiliyorduk. Durumun vehametini sezmeme sadece bir olayın vesile olduğunu anımsıyorum. Ortaokula yeni başlamıştım. (Bundesgymnasium XIII, Fichtnergasse). Yeni sınıf öğretmeni satın almamız gereken kitapların bir listesini vermişti. *Gymnasium*'daki bütün öğretmenler otomatik olarak *Herr Professor*'du, bize de çocuklar gibi *Du* diye değil yetişkinler gibi *Sie* diye hitap ediliyordu. Coğrafya dersi için hayli geniş ve besbelli pahalı olan *Kozenn-Atlas* adlı kitabı almamız istenmişti. “Bu çok pahalı. Bunu mutlaka almamız şart mı?” diye sormuştu annem. Sorunun yanıtı bariz olduğu için ses tonunda bir krizin varlığı seziliyordu. Elbette şarttı. Annem bunu nasıl göremezdi? Kitap alındı. Ancak, en azından bu olayda, büyük bir fedakârlık yapıldığımı daima hissedecektim. Belki de bu nedenden ötürü söz konusu atlas hâlâ kitap raflarımda durur. Biraz lime lime hale gelmiş ve kenarları ortaokul çocuğunun yazı ve karalamalarıyla dolmuş olmasına karşın hâlâ ara sıra başvurduğum iyi bir atlasır.

Kimbilir belki de yaşlılarım maddi sorunlarımız hakkında benden daha bilinçliydi. Bir oğlan çocuğu olarak günlük hayatın gerçeklerine pek duyarlı değildim ve benimkilerle örtüşmediği sürece yetişkinlerin faaliyetleri ve ilgi alanları günlük hayatımın bir parçasını oluşturmuyordu. Her halükârda, ben çoğunlukla gerçeklikle hayal dünyasının –okuma yoluyla yaptığım keşiflerle beslenen– birbirinden net çizgilerle ayrılma-

yan dünyasında yaşıyordum. Gerçekler hakkında daha katı bir kafa yapısına sahip olan kız kardeşimin bile durumumuz hakkında somut bir fikri yoktu. Böylesi bir bilinç, çocukluğumuza şekillendiren dünyanın bir parçası olmak zorunda değildi. Söz gelişi babamın işi hakkında zerrece fikrim yoktu. Kimse çocuklara bu tür şeylerden bahsetme zahmetine katlanmıyordu, kaldı ki babamla amcam gibilerinin geçimlerini ne yolla temin ettikleri de hiç mi hiç açık değildi. “Mutlu Aile”li tebrik kartlarındaki kişiler gibi, doktorluk, mimarlık, avukatlık, polislik, esnafılık gibi kati olarak tarif edilebilen cinsten bir meslekleri yoktu. Babamın ne iş yaptığı sorulduğunda hayal meyal, bunun anlamsız hatta neredeyse bütünüyle yanlış olduğunu bile bile *Kaufmann* (tüccar) der veya yazardım. Elimden başka ne gelirdi?

Mali durumdan bu denli bihaber olmamız –en azından benim cehaletim– Viyanalı ailemin bu durumu kabullenmekteki gönülsüzlüğüne, daha doğrusu kabullenmeyi reddetmesine bağlıydı. Züğürtleşen orta sınıfın başvurduğu son çarede ayak direyerek “görüntüyü kurtarmaya çalışmaları” değildi bunun nedeni. Ne kadar yoksullaştıklarının bilinceydiler. Büyükannem, yeğenlerden birinin düğünündeki rahatlık ve zenginliğe hayret ederek kızına, “Bu fakirleşmiş ve proleterleşmiş günlerimizde bunu görmek gerçekten insanın yüreğine su serpiyor,” diye yazıyor ve damadın geline taktığı değerli ve güzel yüzüğün varlıklı zamanlarda “bizim tarafımızdan takıldığı- nı”, acı dolu bir ifadeyle belirtiyordu. Bu, yirmilerin başındaki muazzam enflasyon sonucu Grün dedemin tasarruflarının, Ili-on Kafe’de ısmarlanan bir kek ve kahve değerine düşmesinden önceydi. Beriki gençliğindeki uğraşına geri dönerek taşra kasabalarına ve Alp köylerine biblo satan gezgin bir tüccar olmuştu. Avusturya orta sınıfının büyük çoğunluğu aynı durumdaydı. Savaşa ve savaş sonrası koşullara bağlı olarak yoksullaşan bu kesim, kemer sıkmaya ve “barış zamanı” –yani 1914 öncesi– (1918 sonrası hiçbir şeyin barışla alakası yoktu) sürdürdükleri hayattan çok daha mütevazı bir hayata alışmıştı. Parasızlık onlar için güç bir durumdu – öyle ki buna zaten alışkın

olan işçilerden daha zor durumda görüyorlardı kendilerini. (Sonraları, ateşli bir komünist delikanlı olduğumda Gretl teyzem, kendisine son derece makul gelen bu önermeyi reddettiğim için kafasını sallamıştı.) Grün kızlarının İngiliz kocalarının durumunun da daha parlak olduğunu söyleyecek değilim. İçlerinden ikisi –gerek babam gerekse de en büyük kardeş Mimi’yle evlenen yakışıklı savaş esiri Wilfred Brown– pazar ekonomisinin cangılına ayak uydurmakta son derece beceriksizdi. Ticaretten geçimini sağlayabilen Hobsbaum’ların tek çocuğu Sidney amcam bile on yılın çoğunu, fiyaskoyla sonuçlanan bir proje enkazından çıkıp aynı feci sonla biten bir başka girişime savrulmuştu.

Aslında Viyanalı ailem, 1914’ten önce sürdürdükleri yaşam dışında bir olasılığı tasavvur edemiyordu ve durumları buna uysun uymasın hayatlarını o şekilde sürdürdüler. Öyle ki annem bırakın kirayı ve genel ihtiyaçları, bakkal faturalarını ödeyemez haldeyken bile, evde daima hizmetçi çalıştıyordu. Bunlar Highgate Mezarlığı’na, Karl Marx’larla aynı yere gömülü olan Helene Demuth gibi gedikli uşaklar filan değil, orta sınıfa mensup hanımların su katılmamış, hiç bitmeyen “hizmetçi sorunu”na neden olan tiplerdi. Zira ajanslardan bir iki aylığına kiralanan, gittikleri yerde taş çatlasa bir iki ay kalan, sırayla gelen genç kadınların arasında, nadiren rastlanan “eine perle” (bir inci)’nin yanı sıra, hayatında bırakın telefonu, gaz sobası görmemiş, doğrudan kırsal alandan gelen beceriksiz hizmetçiler de vardı. Annem 1925 yılında Barrow in Furness’te hasta olan kızkardeşi Mimi’ye bakmak için İngiltere’ye ilk kez gittiğinde diğer kardeşine yazdığı mektupta, ev işlerinin itidalle, verimli bir tarzda, patırtısız (Viyanalı Yahudi ailelerinden hayli farklı bir biçimde...) halledilmesi ve hem de bunun *hizmetçiler olmadan* başarılması karşısında uğradığı şaşkınlığı dile getiriyordu. “Buranın hanımları her şeyin üstesinden tek başına geliyor ve çocuk da doğuruyorlar. Çamaşırları bile kendi başlarına yıkayıp hanımlıklarını koruyabiliyorlar.”²

2 23 Mart 1925 tarihli Nelly Hobsbaum’un kardeşi Gretl’e yazdığı mektup.